

Сірко Р. І. – доктор психологічних наук, доцент, начальник кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9398-6272>;

Слободяник В. І. – кандидат психологічних наук, доцент, начальник інституту післядипломної освіти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6533-3453>

Психолінгвістичні особливості деяких понять екстремальної психології

Мета. У сучасній академічній науці використовують різноманітні поняття, які характеризують ситуації, що спричиняють негативні наслідки для життєдіяльності людини, проте єдиний погляд науковців на їх взаємозалежність, узгодженість і взаємозв'язок відсутній. Саме тому важливим є здійснення психолінгвістичного аналізу зазначених понять екстремальної психології. **Методологія.** У психологічній літературі вживають такі поняття, як «екстремальна психологія» (В. Лебедев, В. Лефтеров, М. Магомет-Емінов, Л. Перелігіна, О. Тімченко й інші), «психологія діяльності в особливих умовах» (Ю. Забродін, В. Лефтеров, Б. Ломов, В. Осьодло, Є. Потапчук, інші), «кризова психологія» (Е. Битюцька, Ф. Василюк), «психологія безпеки» (І. Баєва, І. Приходько), «психологія ризику» (Т. Корнілова), «екстремальна психопедагогіка» (О. Столяренко), «екстремально-професійна підготовка» (М. Козяр). Представники діяльнісного підходу розглядають екстремальну психологію з огляду на особливості діяльності в екстремальних умовах; представники особистісного підходу оперують поняттями «кризова психологія», «важкі життєві ситуації», «травма», розглядають екстремальну психологію в контексті наслідків екстремальної ситуації для особистості й особливості її лікування; вивчають новий напрям «психологія безпеки», у межах якого екстремальну ситуацію трактують як результат активної взаємодії особистості й середовища, а безпеку – стан захищеності людини та середовища; важливим аспектом є дослідження ризику та ризикованих ситуацій. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що на підставі етимологічного аналізу понять, які використовують в екстремальній психології, висвітлено їхнє психологічне значення та здійснено психолінгвістичний аналіз. **Висновки.** Термінологічний та етимологічний аналіз досліджуваних понять дає підстави визначити їхню спільну рису, оскільки всі вони пов'язані з негативними подіями та їхніми наслідками, шкодою для життєдіяльності, нещастями, бідю. Проте вони мають і відмінності: небезпека (можливість нещастя), ризик (усвідомлена можливість невдачі), загроза (можливість виникнення прикрого), стрес (напруга), криза (переломний момент, загострення), катастрофа (важкі потрясіння), травма (пошкодження здоров'я), аварія (пошкодження), надзвичайний (непередбачений), екстремальний (граничний), особливий (своєрідний), екстрений (невідкладний). Отже, коли ми говоримо про ситуації, які потенційно можуть негативно вплинути на життєдіяльність людей, тобто ті, які ще не сталися, доцільним є вживання таких означень, як: особливі, небезпечні, ризиковані, загрозові, стресогенні. А у тих випадках, коли ми говоримо про те, що вже трапилось або відбувається зараз, потрібно вживати слова – кризові, катастрофічні, надзвичайні, екстремальні, екстрені, аварійні.

Ключові слова: екстремальна психологія; психологія діяльності в особливих умовах; психологія безпеки; криза; травма; ризик; стрес.

Вступ

В умовах сьогодення майже в кожній державі відбуваються події, пов'язані з природними, екологічними, техногенними й технічними катастрофами, які спричиняють загибель значної кількості людей, а також залишають психологічні та фізичні травми в тих, хто вижив. У сфері екстремальних ситуацій психічне життя людей нерідко набуває своєрідних рис, а психологічні закономірності виступають в особливих поєднаннях, які не властиві іншим умовам життя. Саме тому окремою галуззю психології є так звана екстремальна психологія.

Мета і завдання дослідження

До сьогодні не існує чіткого визначення екстремальної психології. Складність вивчення полягає в багатогранності надзвичайних ситуацій.

Екстремальна ситуація – це і землетрус, і завал шахти, і паніка в натовпі, і суїцид, і втрата роботи тощо. Тому наразі в психологічній літературі використовують поняття: «екстремальна психологія» (В. Лебедев, В. Лефтеров, М. Магомет-Емінов, Л. Перелігіна, О. Тімченко й інші), «психологія діяльності в особливих умовах» (Ю. Забродін, В. Лефтеров, Б. Ломов, В. Осьодло, Є. Потапчук й інші), «кризова психологія» (Е. Битюцька, Ф. Василюк), «психологія безпеки» (І. Баєва, І. Приходько), «психологія ризику» (Т. Корнілова), «екстремальна психопедагогіка», (О. Столяренко), «екстремально-професійна підготовка» (М. Козяр).

Так, представники діяльнісного підходу аналізують екстремальну психологію з огляду на особливості діяльності в екстремальних умовах; вивчають стрес-фактори, які впливають на професійну діяльність; розглядають питання соціально-психологічного забезпечення діяльності;

досліджують особливості адаптації до екстремальних умов і психічні стани у разі дезадаптації. Згідно з цим, екстремальна психологія – це галузь психології, яка вивчає загальні психологічні закономірності життя та діяльності людей у змінених, незвичних для них умовах існування: під час авіаційного чи космічного польотів, підводного плавання, перебування у важкодоступних районах земної кулі тощо [10, с. 403].

Представники особистісного підходу оперують поняттями «кризова психологія», «важкі життєві ситуації», «травма», розглядають екстремальну психологію з огляду на наслідки екстремальної ситуації для особистості й особливості її лікування; досліджують різні типи важких життєвих ситуацій і конфліктів, до яких належать: втрата роботи чи близької людини, насильство, тероризм, які, можливо, і не досягають ступеню екстремальності загалом, проте є вагомими саме для цієї людини. З цього боку екстремальна психологія – це психологічна дисципліна, яка вивчає психічну діяльність людини в подіях трансординарного й ординарного модусів існування до межових смислів буття і небуття [7, с. 10].

У сучасній психологічній літературі вивчають новий напрям «психологія безпеки», де екстремальна ситуація – це результат активної взаємодії особистості та середовища, а безпека – стан захищеності людини та середовища. У цьому контексті екстремальна ситуація – ситуація, котра викликає актуалізацію потреби в безпеці, й одночасно блокує її задоволення. Отже, психологія безпеки вивчає соціопсихологічні явища та процеси, які виникають у ситуації загрози [1, с. 56]. Зазначений підхід дає можливість розглядати особистість не лише в аспекті соціальних процесів, але й в аспекті соціальних ситуацій (зовнішнє середовище), у котрих людина перебуває.

Важливим є й дослідження ризику та ризикованих ситуацій (Т. Корнілова, В. Кочетков, Г. Солнцева). Так, А. Петровський ввів поняття «надситуативного» ризику, який вчений трактує як особливу активність особистості, а С. Ліпатов розмежує «керований та некерований ризик» відповідно до ймовірності впливу особистості на екстремальні ситуації, які можуть виникнути в майбутньому.

Немає єдиної думки серед науковців також щодо трактування негативних неординарних умов життєдіяльності особистості: вживаються терміни «важкі життєві умови» (Л. Анциферова), «травматичні ситуації» (Ф. Василюк), «травматичні стресові ситуації» (Е. Лабезная), «кризові ситуації» (А. Осипова, Т. Титаренко), «екстремальні ситуації» (І. Малкіна-Пих), «надзвичайні ситуації» (О. Бандурка). Деякі дослідники розмежують «звичайні та екстремальні умови діяльності» (М. Корольчук, В. Крайнюк), «складні, напружені та екстремальні умови діяльності». (О. Охременко), «повсякденну

працю та роботу в екстремальних ситуаціях» (С. Іванова), «особливі та екстремальні умови діяльності» (А. Деркач, Ю. Забродін, В. Зазикін, Б. Ломов, В. Небиліцин). Так, на думку В. Небиліцина [8], екстремальні умови – це граничні умови тих ситуацій, які в нормі не приносять дискомфорту. Водночас Ю. Забродін [4] розрізняє власне особливі умови діяльності, коли діяльність виконується з епізодичною дією екстремальних чинників, та екстремальні умови діяльності як крайню форму особливих умов, коли екстремальні чинники присутні постійно. На думку Б. Ломова [0], екстремальні умови – це ті, які потребують мобілізації аварійних резервів організму.

У сучасній академічній науці оперують різноманітними поняттями, які характеризують ситуації, що викликають негативні наслідки для життєдіяльності людини, проте єдиний погляд науковців на їх взаємозалежність, узгодженість та взаємозв'язок відсутній. Саме тому важливим є здійснити психолінгвістичний аналіз вищезазначених понять екстремальної психології.

Виклад основного матеріалу

Згідно з академічним тлумачним словником української мови термін «безпека» визначається як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [12, т. 1, с. 137]; «небезпека» трактується як «можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди» [12, т. 5, с. 246], а «небезпечний» – як той, хто може заподіяти кому-небудь щось неприємне, якесь нещастя, і загрожує чияму-небудь життю, здоров'ю [12, т. 5, с. 246]. В українській мові в словах «безпека» та «небезпечний» є спільний корінь *-лек-*, що є уособленням давньоукраїнського міфологічного божества Пека, який подібний до чорта, підступний, лихий та кровожерливий, також, можливо, саме звідси походить і слово «пекло». З вищезазначеного виходить, що слово «безпека» складається з префіксу *без-* та кореню *-лек-*, тобто без Пека, та має на увазі відсутність негативної дії з боку цього персонажа. Етимологія ж російського слова «безопасность» зовсім інша, оскільки воно походить від давньоруського слова *опасный*, тобто «охоронний, старанний» та префіксу *без-* (*безо-*, *безь-*) – «той, що не має чого-небудь», тобто це словосполучення тлумачиться як відсутність охорони [5]. Наприклад, загальновідомими є такі види безпеки: безпека людини (правова, психологічна, фізична), національна безпека (державна, політична, економічна, військова, банківська, інформаційна, демографічна, енергетична), безпека життєдіяльності (безпека праці, громадянська), безпека конкретних видів діяльності (гірнична, ядерна тощо), безпека споруд й об'єктів (пожежна, техногенна, радіаційна).

Стосовно етимології терміну «ризик» існують суперечності, походження його виводять як від латинського давньогрецького *rizikon* – «скеля», так і від латинського *risicum* – «небезпека», італійського *risicare* – «лавірування поміж скелями», французького *risque* – «ризик», тобто першочергове значення цього слова – небезпека лавірування човнами поміж скелями, що в стародавні часи було неймовірно важкою та небезпечною справою. Наразі ризик трактують як «усвідомлену можливість небезпеки», «сміливий вчинок зі сподіванням успіху», «можливість збитків або невдачі в якійсь справі» [12, т. 8, с. 539].

Слово «загроза», яке походить від старослов'янського гроза *φρίκη* – «страх, жах», тлумачиться як «те, що може заподіяти яке-небудь зло, неприємність» і «можливість виникнення чогось небажаного, прикрого» [12, т. 3, с. 95]. Наприклад, під поняттям «загрози національної безпеки» розуміються вже наявні та можливі в майбутньому явища та фактори, які створюють небезпеку національним інтересам країни. Згідно із Законом України від 18 червня 2003 року «Про основи національної безпеки України» № 964-IV існують такі види загроз: у зовнішньополітичній сфері (посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність, воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні конфлікти тощо), у сфері державної безпеки (розвідувально-підбивна діяльність, організована злочинність, корупція та хабарництво, тероризм, незаконні воєнізовані збройні формування тощо), у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону (незаконне ввезення зброї масового ураження та наркотиків, нелегальна міграція, збройні протистояння з іншими державами тощо), у внутрішньополітичній сфері (міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, екстремістські організації, сепаратизм, порушення прав і свобод людини), в економічній сфері (боргова залежність держави, зниження внутрішнього валового продукту, скорочення інвестицій, зростання кредитних ризиків, «тіньова» економіка, неефективна антимонопольна політика), у соціальній і гуманітарній сфері (безробіття, демографічна криза, духовна деградація суспільства, збільшення безпритульності, поширення наркоманії та алкоголізму), у науково-технологічній сфері (науково-технологічне відставання від інших країн, низька конкурентоспроможність продукції, відплив учених і фахівців до інших країн), в екологічній сфері (виснажливе використання природних ресурсів, погіршення екологічного стану тощо), в інформаційній сфері (обмеження свободи слова, комп'ютерний тероризм, поширення насильства та порнографії засобами масової інформації).

На сьогодні не існує одностайної думки науковців щодо узгодженості таких понять, як: загроза, ризик, небезпека. Деякі науковці розглядають небезпеку як вужче значення ризику, тобто

ризик трактують як потенційну загрозу, а небезпеку – як ситуацію, яка вже відбулася [9, с. 280–284]. Водночас більшість авторів загрозу вважають як найбільш конкретну та безпосередню форму небезпеки або ж сукупність негативних чинників й умов [2].

Поняття «криза» – це «різка зміна звичайного стану речей, злам, розлад, занепад, загострення суперечностей» [12, т. 4, с. 343]. Існує декілька версій походження зазначеного терміна: від грецького слова *χρίσις* – «рішення, результат» і латинського *crisis* – «переломний момент». Цікавим є факт, що китайське слово «криза» (危機, 危机) складається з двох ієрогліфів, що означають, відповідно, «небезпека» та «можливість». Існують різноманітні види криз. Так, для кризи суспільства (ідейної, політичної, урядової, економічної) характерним є знецінення ідей, економічний занепад і загострення класових розбіжностей. У сучасній українській психології поняття «кризові ситуації» переважно вживають стосовно криз особистості (душевна криза, вікова криза, кризи втрати, сімейні кризи тощо), ключовими ознаками яких є гостре невдоволення собою, своїм способом життя, стосунками з близькими, водночас людина вже не може діяти відомими їй раніше способами поведінки, тому доводиться переосмислювати цінності та набувати нових знань і навичок. Існує ще й медичний термін «кризовий стан» – «переломний момент хвороби, після якого стан хворого або поліпшується, або погіршується» [12, т. 4, с. 343].

Термін «катастрофа» походить від стародавнього грецького *καταστροφή*, що значить «переворот, повалення, смерть». Згідно з академічним тлумачним словником української мови «катастрофа» – «раптове лихо, подія з тяжкими трагічними наслідками; знищення, загибель, руйнація», а також «тяжке потрясіння, що стає причиною істотної зміни, різкого перелому в особистому або суспільному житті» [12, т. 4, с. 118]. Часто можна зустріти такі словосполучення, як: медицина катастроф, ядерна катастрофа, катастрофа планетарного масштабу, катастрофічні наслідки тощо.

Поняття «лихо» походить від праслов'янського *leikso*, що значить «позбавлений, сумний, злий, поганий, лихий», а в російській мові аналогом лиха є слово «бедствие», тобто «велике нещастя з важкими, часто смертельними наслідками» [13]. Як український синонім лиха – біда, так і російські слова *беда* та *бедствие*, чеське *bída* «бідність», польське *biada* «горе» походять від старослов'янського слова *бѣда* у значенні «нещастя, горе» та від індоєвропейського *bed* – «поганий» [14].

Термін «стихийне лихо» використовують у значенні екстремальне явище природи, яке порушує нормальну життєдіяльність людини,

характерними ознаками якого є непередбачуваність і мала ймовірність його запобігання. У наукових джерелах виокремлюють такі види стихійного лиха за місцем локалізації: літосферні (землетруси, вулкани, зсуви, селі, обвали), атмосферні (урагани, смерчі, град, блискавка, зливи, ожеледь, посухи, шквали, пилові бурі, снігопади, лісові та торф'яні пожежі), гідросферні (цунамі, повінь, снігові лавини, шторми).

Слово «аварія» походить з арабського слова *awâr* – «пошкодження» й означає «значне пошкодження механізму» або «невдача, несподіване порушення перебігу якоїсь справи; нещастя» [12, т. 1, с. 8]. У сучасній українській мові термін «аварія» вживають переважно стосовно техногенних надзвичайних ситуацій, прикладом цього є аварія на Чорнобильській атомній електростанції, яка трапилася 26 квітня 1986 року.

Слово «надзвичайний», яке походить від польського слова *zwyczajny* – «звичайний» та додавання префіксу *nad-* – «вище, зверх», згідно з тлумачним словником – «дуже сильний за ступенем свого виявлення та не схожий на інших, винятковий», а також як «непередбачений, викликаний певною необхідністю, екстремний, позачерговий» [12, т. 5, с. 66]. Потрібно зазначити, що в спеціальній літературі вживають такі поняття, як: «надзвичайна ситуація» – станoviще на певній території, спричинене небезпечною подією, з характерними ознаками порушення нормальних умов життєдіяльності та загрозою для життя і здоров'я населення; «надзвичайний стан» – особливий правовий режим, який вводять у країні в разі виникнення надзвичайних ситуацій. На сьогодні згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 1998 року «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій» № 1099 та від 24 березня 2004 року «Про затвердження порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями» № 368 надзвичайні ситуації класифікують таким чином: за причинами походження (техногенного, природного, соціально-політичного та воєнного характеру), за територіальним поширенням (державного, регіонального, місцевого або об'єктового рівня).

Академічний тлумачний словник української мови трактує поняття «екстремальний» як «дуже значний, надзвичайний за своїм виявом, силою, величиною» та «той, що досягнув найвищої точки, крайній» [12, т. 11, с. 681]. Етимологія цього слова – від латинського *extremus*, що значить «крайній, граничний». Прикладами екстремальних ситуацій можуть бути як аварії, так і нещасні випадки.

Термін «особливий» у словнику зазначено як той, «який чимось виділяється серед інших, не такий, як інші, не схожий на інші; незвичайний, винятковий» або ж «який відзначається більшою, ніж звичайно, мірою свого вияву» [12, т. 5, с. 779].

Існує припущення, що це слово походить від старослов'янського *sobъ* – «своєрідність, особливість» [15].

В умовах сьогодення дослідники розділяють поняття «особливі умови» та «екстремальні умови». Так, на думку В. Небиліцина, екстремальні умови – це граничні умови тих ситуацій, які у нормі не приносять дискомфорту [8]. Водночас Ю. Забродін розрізняє власне особливі умови діяльності, коли діяльність виконується з епізодичною дією екстремальних чинників, та екстремальні умови діяльності як крайню форму особливих умов, коли екстремальні чинники присутні постійно [4]. Також Б. Ломов трактує екстремальні умови як такі, котрі потребують мобілізації аварійних резервів організму [6].

Використовують також і термін «екстремний», який походить від латинських слів *extra (ordinem)* «поза (нормою, порядком)», тобто той, «якого не можна відкласти; невідкладний, терміновий» або «якого не передбачили; несподіваний» [12, т. 2, с. 466]. Наприклад, одним з ключових завдань психолога Державної служби України з надзвичайних ситуацій є надання екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню.

Терміни «стрес» і «стресогенні», походять від англійського *stress* «тиск, напруга», що тлумачиться як «стан підвищеної напруги, що викликаний сильним подразником» [15], «захисна реакція організму у відповідь на сильні подразники» [13], «стан організму, що виявляється у формі напруження або специфічних пристосувальних реакцій у відповідь на дію несприятливих зовнішніх або внутрішніх факторів» [12, т. 9, с. 764], «стан максимального психічного напруження, що виникає в людини в процесі діяльності або поведінки під впливом несприятливих, значних за силою та довготривалістю зовнішніх і внутрішніх неспецифічних дій, умов середовища» [11, с. 298]. Поняття «стресогенна ситуація» вживається у тих випадках, коли ця подія викликає або може викликати стрес у людини. У психологічному словнику наведено визначення поняття «стресогенні фактори» як «несприятливі стресори, що викликають в організмі людини стан стресу – напруження» [11, с. 298]. Вони можуть бути як фізіологічними (надмірне фізичне навантаження, надто висока чи низька температура, загазованість), так і психологічними (інформаційне навантаження, конфлікти тощо).

У спеціальній літературі використовують також терміни «травма» та «травматична подія», які походять від грецького слова *trauma* «рана, пошкодження». У тлумачному словнику зазначено, що в медичному аспекті травма – пошкодження органів людини, а в психологічному – «нервово потрясіння» [12, т. 10, с. 221], тобто травматичною подією можна назвати таку ситуацію, унаслідок якої людина отримала шкоду для фізичного або психічного здоров'я.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що на підставі етимологічного аналізу понять, які використовують в екстремальній психології, висвітлено їх психологічне значення, здійснено психолінгвістичний аналіз.

Висновки

Термінологічний та етимологічний аналіз досліджуваних понять дає підстави визначити їх спільну рису, оскільки всі вони пов'язані з негативними подіями та їх наслідками, шкодою для життєдіяльності, нещастями, бідю. Проте вони мають і відмінності: небезпека (можливість нещастя), ризик (усвідомлена можливість невдачі),

загроза (можливість виникнення прикрого), стрес (напруга), криза (переломний момент, загострення), катастрофа (важкі потрясіння), травма (пошкодження здоров'я), аварія (пошкодження), надзвичайний (непередбачений), екстремальний (граничний), особливий (своєрідний), екстремний (невідкладний). На нашу думку, коли ми говоримо про ситуації, які потенційно можуть негативно вплинути на життєдіяльність людей, тобто ті, які ще не сталися, доцільним є вживання таких означень, як: особливі, небезпечні, ризиковані, загрозові, стресогенні. А в тих випадках, коли ми говоримо про те, що вже трапилось або відбувається зараз, потрібно вживати слова – кризові, катастрофічні, надзвичайні, екстремальні, екстремні, аварійні.

REFERENCES

- [1] Baeva, I.A. (2012). *Psikhologiya bezopastnosti kak teoreticheskaya osnova analiza ekstremalnoy situatsii* [Safety psychology as a theoretical basis for the analysis of an extreme situation]. *Praktychna psikhologhiia ta sotsialna robota, Practical Psychology and Social Work*, 11, 50-56 [in Russian].
- [2] Zhelibo, Ye.P., & Pichi, V.M. (Ed.). (2002). *Bezpeka zhyttiediialnosti* [Safety of daily activities]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
- [4] Zabrodin, Iu.M., & Zazykin, V.G. (1985). *Osnovnye napravleniia issledovaniy deiatelnosti cheloveka-operatora v osobykh i ekstremalnykh usloviakh* [Main directions of research on the activity of a human operator in special and extreme conditions]. *Psikhologicheskie problemy deiatelnosti v osobykh usloviakh, Psychological problems of activity in special conditions*. Moscow: Nauka. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0692.2019.6.31650> [in Russian].
- [5] Zaplatynskiy, V.M. (1999). *Bezpeka zhyttiediialnosti* [Life safety]. Vinnytsia: Vin. obl. druk. [in Ukrainian].
- [6] Lomov, B.F. (1991). *Voprosy obshchey, pedagogicheskoy i inzhenernoy psikhologii* [Questions of general, pedagogical and engineering psychology]. Moscow: Nauka [in Russian].
- [7] Magomet-Eminov, M.Sh. (2006). *Ekstremalnaia psikhologiya* [Extreme psychology]. (Vols. 1-2). Moscow: Psykhoanalit. assotsiatsiia [in Russian].
- [8] Nebylitsyn, V.D. (1990). *Izbrannye psikhologicheskie trudy* [Selected psychological works]. B.F. Lomov (Ed.). Moscow: Pedagogika [in Russian].
- [9] Protsenko, O.L. (2012). Do pytannia spivvidnoshennia mizh poniattamy "ryzyk", "nevyznachenist" i "nebezpeka" [On the question of the relationship between the concepts of "risk", "uncertainty" and "danger"]. *Visnyk universytetu Bankivskoi spravy NBU, Bulletin of the NBU Banking University*, 3(15), 280-284 [in Ukrainian].
- [10] Shapar, V.B. (Ed.). (2009). *Psikhologichnyi tlumachnyi slovnyk naisuchasnishykh terminiv* [Psychological explanatory dictionary of the most modern terms]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
- [11] Syniavskiy, V.V., & Serhieienkova, O.P. (2007). *Psikhologichnyi slovnyk* [Psychological dictionary]. N.A. Pobirchenko (Ed.). Kyiv: Nauk. svit [in Ukrainian].
- [12] Bilodid, I.K. (Ed.). (1970-1980). *Slovnyk ukraïnskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. (Vols. 1-11). Kyiv: Nauk. dumka. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj> [in Ukrainian].
- [13] Evgeneva, A.P. (Ed.). (1999). *Slovar russkogo iazyka* [Russian Dictionary]. (Vols. 1-4) (4 ed.). Moscow: Poligrafresursy. Retrieved from <http://feb-web.ru/feb/mas/default.asp> [in Russian].
- [14] Etimologicheskii onlayn-slovar russkogo iazyka Semenova A.V. [Etymological online dictionary of the Russian language Semyonova A.V.]. (n.d.). *exicography.online*. Retrieved from <https://lexicography.online/etymology/semyonov/%D0%B1/%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B0>. doi: [https://doi.org/10.33941/age-info.com24\(5\)2018005](https://doi.org/10.33941/age-info.com24(5)2018005) [in Russian].
- [15] *Etimologicheskii slovar russkogo iazyka Maksa Fasmera* [Etymological Dictionary of the Russian Language by Max Fasmer]. (1986-1987). (Vols. 1-4). (O.N. Trubachev, Trans). Moscow: Progress [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / під кер. В. Б. Шапаря. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
- [2] Магомет-Емінов М. Ш. *Экстремальная психология* : в 2 т. М. : Психоаналит. ассоциация, 2006. Т. 2 : От психической травмы к трансформации. 576 с.
- [3] Баева И. А. *Психология безопасности как теоретическая основа анализа экстремальной ситуации. Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 11. С. 50–56.
- [4] Небылицын В. Д. *Избранные психологические труды* / под ред. Б. Ф. Ломова. М. : Педагогика, 1990. 406 с.
- [5] Забродин Ю. М., Зазыкин В. Г. *Основные направления исследований деятельности человека-оператора в особых и экстремальных условиях. Психологические проблемы деятельности в особых условиях*. М. : Наука, 1985. С. 5–16. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0692.2019.6.31650>.

- [6] Ломов Б. Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. М. : Наука, 1991. 348 с.
- [7] Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj>.
- [8] Заплатинський В. М. Безпека життєдіяльності : опорний конспект лекцій. Вінниця : Він. обл. друк., 1999. 209 с.
- [9] Проценко О. Л. До питання співвідношення між поняттями «ризик», «невизначеність» і «небезпека». *Вісник університету Банківської справи НБУ*. 2012. № 3 (15). С. 280–284.
- [10] Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / за ред. Є. П. Желібо, В. М. Пічі. Львів : Новий Світ-2000, 2002. 320 с.
- [11] Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. 4-е изд., стер. М. : Полиграфресурсы, 1999. URL: <http://feb-web.ru/feb/mas/default.asp>.
- [12] Этимологический онлайн-словарь русского языка Семёнова А. В. URL: <https://lexicography.online/etymology/semyonov/%D0%B1/%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B0>. doi: [https://doi.org/10.33941/age-info.com24\(5\)2018005](https://doi.org/10.33941/age-info.com24(5)2018005).
- [13] Этимологический словарь русского языка Макса Фасмера : в 4 т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. 2-е изд., стер. М. : Прогресс, 1986–1987. Т. 1–4.
- [14] Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / ред. Н. А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.

Стаття надійшла до редколегії 01.04.2022

Sirko R. – Doctor of Psychology, Associate Professor, Head of the Department of Practical Psychology and Pedagogy of the Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9398-6272>;

Slobodianyuk V. – Ph.D in Psychology, Associate Professor, Head of the Institute of Postgraduate Education of the Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6533-3453>

Psycholinguistic Features of Some Concepts of Extreme Psychology

Purpose. *In modern academic science, various concepts are used that characterize situations that cause negative consequences for human life, but there is no unified view of scientists on their interdependence, coherence, and relationship. That is why it is important to perform a psycholinguistic analysis of the above concepts of extreme psychology. Methodology.* In the psychological literature, the following concepts are used: «extreme psychology» (V. Lebedev, V. Lefterov, O. Timchenko, M. Magomet-Eminov, L. Perelighina, others), «psychology of activity in special conditions» (B. Lomov, Yu. Zabrodin, E. Potapchuk, V. Osyodlo, V. Lefterov, others), «crisis psychology» (F. Vasylyuk, E. Bytyutka, others), «safety psychology» (I. Prikhodko, I. Baeva), «risk psychology» (T. Korniylova), «extreme psychopedagogy», (O. Stolyarenko), «extreme professional training» (M. Kozyar). Representatives of the activity approach consider extreme psychology from the point of view of the specifics of activity in extreme conditions; representatives of the personal approach operate with the concepts of «crisis psychology», «difficult life situations», «trauma», consider extreme psychology from the point of view of the consequences of an extreme situation for the individual and the specifics of their treatment; the new direction «safety psychology» is considered, where an extreme situation is interpreted as the result of an active interaction of the individual and the environment, and safety is a state of protection of a person and the environment; an important aspect is the study of risk and risky situations. The **scientific novelty** of the article lies in the fact that, based on the etymological analysis of concepts used in extreme psychology, their psychological significance is highlighted, psycholinguistic analysis is carried out. **Conclusions.** The terminological and etymological analysis of the studied concepts gives grounds for determining their common feature, since they are all associated with negative events and their consequences, harm to life, misfortunes, misfortune. However, they also have differences: danger (possibility of misfortune), risk (perceived possibility of failure), threat (possibility of unpleasantness), stress (tension), crisis (turning point, aggravation), catastrophe (severe shocks), trauma (damage to health i), accident (damage), extraordinary (unforeseen), extreme (limit), special (unique), emergency (urgent). So, when we talk about situations that can potentially negatively affect people's lives, that is, those that have not yet happened, it is appropriate to use the terms – special, dangerous, risky, threatening, stressful situations. And in those cases when we talk about what has already happened or is happening now, we need to use the words – crisis, catastrophic, extraordinary, extreme, emergency, emergency.

Keywords: extreme psychology; psychology of activity in special conditions; psychology of security; crisis; trauma; risk; stress.